

Лариса ЯЦЕНЮК,
старший викладач кафедри
педагогіки, психології та корекційної освіти
Рівненського ОППО,
аспірантка Інституту спеціальної педагогіки
НАПН України

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується поняття «інклузивна компетентність педагогів». Розкрито структуру інклузивної компетентності, шляхи формування готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами за інклузивною формою навчання.

Ключові слова: інклузія, компетентність, структура інклузивної компетентності, початкова освіта.

В статье анализируется понятие «инклузивная компетентность педагогов». Раскрыты структура инклузивной компетентности, пути формирования готовности педагогов к работе с детьми с особыми образовательными потребностями в системе инклузивной формы обучения.

Ключевые слова: инклузия, компетентность, структура инклузивной компетентности, начальное образование.

The article analyzes the concept of "inclusive competence of teachers," revealed the structure inclusive of competence, ways of formation of readiness of teachers to work with children need of special education in the system of inclusive forms of education.

Key words: inclusion, competence, competence inclusive structure, primary education.

Відповідно до Концепції початкової освіти [5] актуальність статті зумовлена погіршенням здоров'я молодших школярів і зниженням інтересу учнів до навчання, недостатнім ергономічним режимом навчально-виховного процесу та перевантаженням змісту освіти, його недостатньою практичною спрямованістю, недостатнім урахуванням індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами під час насичення й урізноманітнення освітнього середовища, які навчаються за інклузивною формою. Означені проблеми початкової освіти зумовлюють розгляд питання щодо розвитку інклузивної компетентності педагогів початкової школи, зокрема асистента-вчителя та класного керівника.

Постановка проблеми. У педагогічній літературі поняття «компетентність» увійшло порівняно недавно. З кінця 80-х років у вітчизняній науці з'являється окремий напрям – компетентнісний підхід в освіті. У вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності включають сукупність знань та

умінь, а також певний досвід їх використання. На сучасному етапі поширеній компетентнісний підхід у сфері загальної освіти, який визначає напрями формування ключових компетенцій різних рівнів і виражає зміст компетентності різної діяльності [2].

Під професійною компетентністю педагога розуміють ті його особистісні можливості, які дозволяють самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Бути компетентним – означає вміти мобілізувати в даній ситуації набуті знання і досвід. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов реалізації. Вона органічно пов'язує мобілізацію знань, умінь та способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності [1].

Незважаючи на те, що формуванню професійної компетентності та ключових компетенцій у педагогічних дослідженнях приділяється значна увага, процес формування інклузивної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу досі не був предметом спеціального вивчення. У науковій літературі сформульована сутність поняття «інклузивна компетентність» як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклузивного навчання та розглянуті проблеми формування інклузивної компетентності у майбутніх учителів інтегрованих шкіл [7].

Одночасно слід зауважити, що потребують уточнення особливості професійної діяльності й інклузивної компетентності різні категорії учасників навчально-виховного процесу інклузивних закладів освіти.

Виходячи із вищезазначеного, **метою статті** є аналіз поняття «інклузивна компетентність педагогів»; розкриття структури інклузивної компетентності та шляхів формування готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами за інклузивною формою навчання.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку освіти, на думку А. Колупаєвої [4], ідея інклузії набуває адекватних обрисів та перетворюється на основоположну категорію дидактики; впровадження інклузивної освіти – складна, неоднозначна проблема, що потребує розгляду та розробки нормативно-правових, психолого-педагогічних, програмно-змістових, соціально-педагогічних зasad.

Ми вважаємо, що, враховуючи право дитини з особливостями психофізичного розвитку на отримання якісної освіти за місцем проживання, вчителі

початкової школи, асистенти вчителів, повинні володіти певним рівнем сформованості інклюзивної компетентності як складової професійної діяльності.

Інклюзивна компетентність включає в себе змістові та функціональні компетенції наступних рівнів (табл.):

Структура компетентності педагогів

Таблиця

Рівні компетентності	Види компетентності	Структура компетентності	
		ключові смислові компетенції	ключові функціональні компетенції
Загальна компетентність людини	загальні (універсальні)	<ul style="list-style-type: none"> - ціннісно-смисловая; - загальнокультурна; - інтелектуальна; - інформаційна; - особистісного самовдосконалення 	<ul style="list-style-type: none"> - освітня; - комунікативна; - соціально-професійна; - соціально-рольова
Професійна компетентність	базові (у певній сфері діяльності)	<ul style="list-style-type: none"> - ціннісно-мотиваційна; - культурологічна; - інтелектуально-педагогічна; - інформаційна; - професійно-особистісного самовдосконалення 	Операційні: <ul style="list-style-type: none"> - діагностична; - прогностична; - конструктивна; - організаційна; - комунікативна; - технологічна; - корекційна; - дослідницька
Спеціальна професійна компетентність	спеціальні (в конкретних умовах діяльності)	<ul style="list-style-type: none"> - мотиваційна; - когнітивна; - рефлексивна 	<ul style="list-style-type: none"> - операційні

Інклюзивна компетентність учителя належить до рівня спеціальних професійних компетентностей. Це – інтегрована особистісна освіта, що обумовлює здатність педагога здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання. До структури інклюзивної компетентності вчителів відносять ключові змістові (мотиваційна, когнітивна, рефлексивна) і ключові операційні компетенції, які ми розглядаємо як компоненти інклюзивної компетентності вчителя.

Мотиваційний компонент інклюзивної компетентності педагога включає мотиваційну компетенцію, яка характеризується глибинною зацікавленістю, позитивною спрямованістю, а також мотивує педагогів на виконання професійних дій. Найбільш значущою для означеної компетенції є спрямованість особистості педагога, зокрема загальногуманістична, розуміння значимості інклюзивної освіти для дітей із різними освітніми потребами, їх соціалізації, усвідомлення її гуманістичного потенціалу.

Когнітивний компонент інклюзивної компетентності вчителя початкової школи включає когнітивну компетенцію – здатність педагогічно мислити, сприймати, переробляти, зберігати та відтворювати в необхідний момент потрібну інформацію, важливу для розв'язання теоретичних і практичних завдань інклюзивної освіти. Дано компетенція передбачає наукові професійно-педагогічні знання інноваційних інтеграційних процесів у сфері діяльності спеціальної освіти.

Рефлексивний компонент інклюзивної компетентності вчителя включає рефлексивну компетенцію, яка проявляється в здатності до рефлексії діяльності в умовах підготовки та здійснення інклюзивної освіти.

Операційний компонент інклюзивної компетентності вчителя включає операційні компетенції:

здатність виконання конкретних професійних завдань, розв'язання педагогічних ситуацій, здійснення пошуково-дослідницьких функцій.

Функціональна сфера інклюзивної компетентності передбачає систему операційних ключових компетенцій:

- діагностичну – здатність правильно оцінити рівень розвитку класу, навченості дітей, стан педагогічного процесу в цілому та на окремих етапах в умовах інклюзивної освіти;
- прогностичну – здатність передбачати результати педагогічних дій в умовах інклюзивної освіти;
- конструктивну – здатність конструювати педагогічну діяльність в умовах інклюзивної освіти шляхом постановки адекватних цілей, грамотного планування своєї педагогічної діяльності з урахуванням різноманітних освітніх потреб дітей варіювати форми, методи та засоби навчання;
- організаційну – здатність до організації педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти, творче застосування в професійній діяльності індивідуального підходу (наприклад, складання індивідуального навчального плану, індивідуальної програми розвитку тощо);
- комунікативну – здатність встановлювати конструктивні стосунки з суб'єктом педагогічного процесу;
- технологічну – здатність застосовувати методики і технології інклюзивної освіти в процесі навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- корекційну – здатність своєчасно коригувати хід педагогічного процесу;
- дослідницьку – здатність вивчати, аналізувати педагогічні явища, проводити дослідно-експериментальну роботу.

Докорінні зміни в законодавстві та практичному втіленні спеціальної освіти, зокрема Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів [6], що надає перевагу інтегрованому навчанню та вихованню, акцентує увагу на проблемі підготовки вчителів початкової школи, які працюють із дітьми, які мають особливі освітні потреби в системі післядипломної педагогічної освіти.

У Рівненській області спостерігається дефіцит корекційних педагогів. Традиційної загальнопедагогічної підготовки спеціалістів, яку здійснюють сучасні ВНЗ, для ефективної роботи з дітьми, які мають різні порушення, недостатньо. На сучасному етапі потрібні спеціально підготовлені вчителі початкових класів, учителі-предметники, дефектологи, спеціальні психологи. Переважна більшість слухачів курсів підвищення кваліфікації не володіють методами, формами, прийомами роботи з дітьми із особливостями психофізичного розвитку, не ознайомлені зі спеціальними програмами, не знають психологічних особливостей дітей різних нозологій.

Анкетування вчителів виявило труднощі, пов'язані із відсутністю досвіду роботи в команді (вчитель, асистент учителя), тому дуже важливо підготувати вчителів до роботи, надати їм знання зі спеціальної педагогіки, забезпечити інструментарієм та моделями альтернативного навчання.

У процесі підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, з метою формування інклузивної компетентності, колектив кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти Рівненського ОППО враховує та застосовує наступні компоненти навчальної діяльності курсів:

- методологічний, який має на меті сформувати розуміння методологічних проблем інклузивної освіти;
- науково-теоретичний, який забезпечує знання теоретичних основ корекційної освіти та суміжних із нею дисциплін;
- психолого-педагогічний, який ураховує знання досягнень психології, нових освітніх технологій;
- спеціальний, який формує знання і вміння педагога із профільної діяльності;
- практичний, спрямований на формування вмінь професійно використовувати корекційно-педагогічні методи та прийоми;
- методичний, що забезпечує необхідний рівень оволодіння методиками корекційного впливу, технологіями та дидактичним інструментарієм.

Висновки. Наукові розвідки Л. Коваль та О. Рубан [3] щодо здобутків і перспектив інклузивної освіти в Україні виявили, що переважна більшість (72,1%) опитаних учителів-асистентів налаштовані на подальший професійний розвиток. Отримані результати є основою для подальшого вдосконалення та розробок науково-методичного забезпечення інклузивної освіти.

Високий рівень розвитку інклузивної компетентності вчителів початкової школи дозволить їм ефективно здійснювати педагогічну діяльність, забезпечуючи включення в середовище загальноосвітніх навчальних закладів не тільки дітей з осібливими освітніми потребами, які мають труднощі в навчанні, але й, наприклад, дітей-мігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гура О. І. Сутність професійної компетентності викладача ВНЗ [Електронний ресурс] / О. І. Гура. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1106/>.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Коваль Л. В. Здобутки та перспективи інклузивної освіти в Україні за результатами соціологічного дослідження / Л. В. Коваль, О. М. Рубан // Освіта осіб з осібливими потребами: шляхи розвитку : зб. наук. пр. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 4. – Ч. 1. – С. 205–220.
4. Колупаєва А. А. Стратегія сучасної освітньої політики: від сегрегації до інклузивної освіти / А. А. Колупаєва // Освіта осіб з осібливими потребами: шляхи розвитку : зб. наук. пр. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 4. – Ч. 1. – С. 187–194.
5. Концепція початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pedpresa.ua/>.
6. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів : схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2010 № 1545.
7. Максимюк С. П. Педагогіка : [навч. посіб.] / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.

Дата надходження до редакції: 20.02.2016 р.